

חילוקי דרגות בהשגחה פרטית

הרי מבואר בדברי הרמב"ם והרמב"ן ורבינו בחיי בן אשר דחלוק דרגת השגחה פרטית ביחס לצדיק מדרגת ההשגחה ביחס לרשע. וז"ל הרמב"ם:

"ולפי העיון הזה מתחייב בהחלט שתהא השגחתו ית' בנביאים גדולה יותר וכפי מעלותיהם בנבואה ותהיה השגחתו בחסידים ובצדיקים כפי חסידותם וצדקתם, כי אותו הערך משפע השכל האלקי הוא אשר נבא את הנביאים, וישר מעשי הצדיקים, והביא לשלמות מדעי החסידים במה שידעו. אבל הסכלים הרשעים הרי כפי מה שנעדר להם מאותו השפע ירד מעמדם ונכללו במערכת שאר אישי מיני בעלי חיים נמשל כבהמות נדמו, ולפיכך הוקלה הריגתם, ואף נצטוונו בכך לשם התועלת. וענין זה הוא יסוד מיסודות התורה ועליו היא בנויה, כלומר על שההשגחה באיש איש מאישי האדם כפי שמגיע לו". עכ"ל.

[מורה נבוכים ח"ג פ' י"ח]

ועיין עוד במש"כ במ"נ ח"ג פ' נ"א.

וז"ל הרמב"ן:

"כי הא-ל ישגיח וישמור אנשי מין האדם וכו' כי האדם מפני שהוא מכיר את אלקיו ישגיח עליו וישמור אותו, ולא כן שאר הבריות שאינן מדברות ואינן יודעות בוראם, ומן הטעם הזה ישמור את הצדיקים, כי כאשר לבם ועיניהם תמיד עמו כן עיני ה' עליהם מראשית השנה ועד אחרית שנה, עד כי החסיד הגמור הדבק באלקיו תמיד ולא יפרד הדבק במחשבתו בו בענין מעניני העולם, יהיה נשמר תמיד מכל מקרי הזמן אפילו ההוים בטבע וישתמר מהם בנס יעשה לו תמיד, כאלו יחשב מכת העליונים, וכפי קרבתו להדבק באלקיו ישתמר שמירה מעולה, והרחוק מן הא-ל במחשבתו ובמעשיו ואפי' לא יתחייב מיתה בחטאו אשר חטא יהיה משולח ונעזב למקרים וכו' ומפני שרוב העולם מן הכת הזאת האמצעית, צותה התורה החלץ הנלחמים, וכו', כי אם ראויים הם יוצאים במעט גוי ונוצחים בלי נשק, ואילו היו חייבים בנצוח עם לא יועיל למו, רק הענין כי ראויים להתנהג בדרך הטבע והמקרה", עכ"ל.

[פירושו לס' איוב פ' ל"ו פסוק ז']

וז"ל רבנו בחיי ב"ר אשר:

"ההשגחה בו להצילו מן המקרים אין זה בכל אדם ואפי' בישראל כי אם בצדיקים שבהם שהקב"ה מציל את הצדיקים מן המקרים ששאר בנ"א נמסרים בידם ולא יעזוב את חסידיו ולא יגרע מהם עינו אלא השגחתו בצדיק תמיד לא תפרד ממנו כלל וכו'".

[רבינו בחיי עה"ת, בראשית י"ח, י"ט]

אולם מאידך גיסא מצינו בלשון רבותינו דאין כל צרה ויסורין הבאין על האדם אשר אינו מחמת עונש אשר גזר עליו שופט כל הארץ מחמת חטאו.

וז"ל הרמב"ם:

"וכן מכלל יסודות תורת משה רבנו, שהוא ית' אין עול לפניו בשום פנים ואופן, ושכל הבא על בני אדם מן היסורין, או מה שמגיע להם מן הטוב, האדם היחיד או הצבור, הכל מפני שהם ראויים

לכך במשפט הצדק אשר אין עול בו כלל, ואפי' נגף האדם בקוץ בידו וסלקו מיד הרי זה לו עונש וכו'".

[מו"נ ח"ג פ' י"ז]

וז"ל הרמב"ן:

"כי המתייסרים בעולם טעמים רבים להם וכולם במשפט", עכ"ל.

[פירושו לס' איוב ל"ו, י"ד]

וז"ל רבינו בחיי ב"ר אשר:

"ואם יש לו צרות ומקרים יחד, ובאו גדודים עליו, אין לו לתלותו במקרה ולממשלת הכוכבים והמזלות ושיאמר כך נגר במשפטי המערכה כי זה דרך כפירה אלא שיתלה זה לכמה עונות וחטאות אשר עשה וכו'". עכ"ל.

[כד הקמח, בטחון, ד"ה ומענין הבטחון בשי"ת]

ולכאורה היה נראה ששני עניינים הללו סותרין זה את זה, שהרי אדם שיוצא למלחמה והוא משולח ועוזב למקרים, הרי ממנו"פ אם אינו מחוייב מיתה עבור עונותיו היאך ימות מחמת מקרה, ואם לאידך גיסא שפיר מחוייב למות ע"פ דין מחמת עונותיו, היאך יהא ניצול על ידי מקרי הטבע המצילים אותו, השופט כל הארץ לא יעשה משפט?

ולבאר דבר זה, עלינו להקדים בביאור שני עניינים שונים אשר נולדים ונתהווים על ידי חטא שאדם נכשל בו וחטא הראשון הוא עונש אשר נענשה מאת הקב"ה או מאת בית דין, ולמשל מיתה בידי שמים או מיתת ב"ד. וענין השני הוא הסילוק והפירוד אשר נתהווה בינו לבין קונו ע"י חטאו, וזה ענין ההסתר-פנים אשר כתוב בו "והלכתי עמכם בחמת קרי".

ועלינו לדון בשני עניינים אלו, דיש להקשות הלא בפירוד אשר בהכרח יולד מחטאו, הרי פירוד זה יגרום לו ליסורין וצרות כמובן, ואם כבר מחוייב בענין הראשון של עונש משמים או מבית דין היאך יתייגר בכפלים אף ע"י צרות הנולדות מענין השני הפירוד. והתשובה לזאת פשוטה, דזה גופא חלק מעונש החטא, דמאחר וכל חטאו בהכרח יולד ממנו פירוד, א"כ מראש, פירוד זה נחשב בכלל העונש אשר מגיע לאדם עבור החטא שחטא בו, דכל חטא העובר בו ייענש בכפלים, חלק ע"י ענשי שמים וב"ד וחלק שני ע"י הפירוד אשר פעל בחטאו.

ולכאורה אינו מן הנמצא שיהא חטא אשר גרם לענין א' ללא השני. ולמשל, מי שחטא באונס ופטור מעונש בענין הראשון, הרי אף הפירוד לא יולד מחטאו, שכל ענין הפירוד היינו מאחר דעשיית רצונו יתברך הוא הדיבוק בו, וא"כ הפרת רצונו הוא במהותו פירוד ממנו ית', ולכן במי שחטא באונס כי היכי דאונס רחמנא פטריה מעונשי ב"ד דמאי הוה ליה למיעבד, כן לא יולד פירוד, דלא היפר רצונו ית' במה שעשה שהרי מאי הוה ליה למיעבד.

אולם מצינו שפיר שיתקיים הפירוד אף במקום דלא יתקיים ענשי שמים, והיינו ע"י תשובה חלקית, [וכגון שהתחרט במה שחטא רק משום יראת העונשי שמים ולא איכפת לו כלל על אודות הפירוד, אשר התם האף שישלח לו ויכפר חטאו לענין שלא יענש ענשי שמים עבורו, מ"מ הפירוד לא יבטל מאחר דלא נתחרט כלל בענין החיבור עם קונו] ודבר זה השמיענו רבינו יונה זצ"ל:

"ועוד יתפלל בעל התשובה אל ה' למחות כעב פשעיו וכענן חטאתיו, ושיחפוץ בו וירצהו ויעתר לו כאשר אם לא חטא, וכו', כי יתכן להיות העון נסלח ונפדה מן היסורים ומכל גזרה ואין לה' חפץ בו ומנחה לא ירצה מידו, ותאות הצדיקים מן ההצלחות להפק רצון מה' ושיחפוץ בהם,

ורצונו החיים הקיימים והאמיתיים והאור הגדול הכולל כל הנעימות וכו' ואמרו רז"ל אין לנו אלא הארת פניך והוא ענין הרצון, וכו' אחרי כן התפלל [דוד] ואמר 'השיבה לי ששון ישעך' שיהיו נסי ה' וישעו מצויים אתו ושתצלח עליו רוח אלקים וכו' ואם נשאת עון חטאתי אינני כדאי להיות נאהב ורצוי כירחי קדם, אבל ברוח נדיבה תסמכני וכו'".

[שערי תשובה, שער א' פ' מ"ב]

ואם נבא לשקול דרגת הפירוד אשר נתהווה בכל חטא וחטא, הוי אומר שדרגתו במקביל לדרגת ענשו בענשי שמים וענשי ב"ד ביחס לשאר עבירות. שהרי כי היכי דחילוקי אונשי ב"ד ושמים הם סימנים לחומרת עבירה אחת לעומת עבירה אחרת, כן באותה מדה חומרת הסרת רצונו ממילא דרגת הפירוד אשקך נתהווה ממנה, וק"ל. עד כאן ההקדמה.

והשתא נבא ליישב עיקר קושייתנו. ונמשיל משל, מלך תפס ששה מעבדיו שהיו מעורבין במעשה גזל. שנים הראשונים זממו לגנוב ואף הצליחו להפק זממם אל הפועל וגנובו. שנים אחרים, זממו לגנוב, ואף השתדלו לגנוב, אולם לא עלתה בידם להצליח בגניבתם. ושנים אחרונים, לאחר שזממו לגנוב התחרטו ומשכו את ידם מלעשות מעשה גניבה כלל וכלל.

וכשהגיע הדבר לאזני המלך, גזר על הראשונים שגנובו בפועל שיחתוך להם את ידם אשר בהם גנובו. ועל האחרונים פטר אותם מעונש מאחר ונתלבטו ולא עשו מעשה גניבה כלל. אולם לענין שנים האמצעיים אשר השתדלו לגנוב ולא עלתה בידם, גזר עליהם שכנגד מה שהם השתדלו לגנוב, ישתדל המעניש לחתוך ע"י זריקת חצים ממרחק מסויים, ואם יצליח המעניש לחתוך את ידם מוטב ואם לאו מוטב.

וענין עונש הלזה, דאינו חמור כ"כ כמו שגזר על הראשונים שיחתוך את ידם באופן מוחלט, שהרי אין עולתם חמורה כ"כ שהרי לא הצליחו לגנוב. אולם מאידך גיסא אין עונש זה קל כ"כ כמו שגזר המלך על האחרונים שמחל להם את זממתם, והיינו טעמא שעון האמצעיים אינו קל כ"כ כמו האחרונים אשר לא עשו שום מעשה גניבה כלל.

ויסוד העונש הלזה מדה כנגד מדה, שמאחר ועיקר העון שעשו היה בהשתדלות שהשתדלו לגנוב, אע"ג שהצלחת הגניבה לא היה בכוחם להבטיח, כמו"כ ענשם הוא בהשתדלות חיתוך ידם, אשר השתדלות ודאית איכא מ"מ אין בכוחו של המעניש להבטיח הצלחתו.

ולבסוף, כשהשתדל המעניש לחתוך ידם בזריקת חצים, הצליח בראשון לחתוך את ידו ובשני חברו לא הזיקו כלל. והגיע הראשון למלך בתלונה, היאך יתכן דידו ייחתך וחבירו שעשה אותו עון ממש כמוהו לא נענש כלל.

ותשובת המלך, אין העונש חיתוכו של היד, אלא העונש היה הסיכון של החיתוך. ושניכם הסתכנתם באותה מדה ממש בסיכון של חיתוך, ולכן עונש שניכם בשוה. והאף דע"י מקרה ידך נחתך ויד חברך ניצל, הלא זה גופא מונח בענין סיכון, כלומר סיכוי של חיתוך, אשר לפעמים היד נחתך ולפעמים לא, וכי היכי דאין החיתוך בטוח שיבוא כמו"כ ובאותה מדה אינו בטוח שלא יבא. ודומה לאחד אשר קנה קרקע משועבד, האם יתלונן ללוה שמכרוהו לו אם יגבה אותו המלוה בחובו, ודאי שלא, שזה גופא קנה, קרקע אשר בו בתוכו סיכון של גבייה, ולכן שילם מחיר בפחות ממחיר קרקע שאינו משועבד שהרי קנה סיכון זה, וכי היכי דלא ישמח אם לא יטרפוהו מלוה שמחה של מוצא שלל רב, שהרי אין כאן מציאה אלא מקח שזה גופא קנה, כמו"כ לא יתאבל אם ייטרף ממנו שזה גופא קנה, וק"ל.

וכן ממש הדבר הזה, כשדנים לענין דרגת הפירוד אשר נתהווה מעבירות מסויימות, יש עבירות אשר חמורות כל כך אשר יבא מחמתם מיתה מוחלטת. ויש עבירות קלות כ"כ אשר אף סיכון של מיתה לא יבא בגללם. אולם יש עבירות באמצע, אשר מדת הפירוד אשר ראוי להולד מהם הוא סיכון-של-מיתה, כלומר שיהא לו סכנת מיתה אשר יהא תלוי

במקרה בעלמא אם ימות אם לאו. ולמשל, אדם שהשתדל להרוג את חברו ולא הצליח, יש לומר שיפקירהו ה' במלחמה לסיכון של מיתה, אשר מיתתו יהא תלוי בהשתדלות הלוחמים נגדו להרגו, וכי היכי דלגבי העון שעשה רק המקרה מנע את הצלחתו להרוג את חברו, כן מדה כנגד מדה ייענש שחייו יהא תלויין במקרה, אם יצליח השתדלות לוחמים נגדו להרגו.

והשתא דברי הראשונים שהבאנו עולים בד בבד, שבאמת אין כל יסורין וצרה אשר באה על האדם שאינו מחוייב בה מחמת עונותיו והוא לו עונש. אולם איכא עונש אשר מהותו שיהא האדם משולח ועזוב למקרים וממשלת הטבע, ואין זה מצד דנוהג בו ממשלת הטבע מצד עצמו, אלא דזהו מדת ענשו שיוסר ממנו השגחת ה' ויהא נדון בסיכון מיתה וכדו'.

[ובמקום שאדם לא השתדל להרוג את חברו אלא רק להזיקו, אף שיהא משולח ועזוב במלחמה שישלוט בו מקרי הטבע מ"מ י"ל דיהא משולח רק לענין נזיקין שיוזק ע"י מקרה, מ"מ לענין מיתה עדיין השגחת ה' עליו שלא ימות במלחמה בשום אופן, וק"ל].